
ĐOKO STOJIĆ

RADNIČKA KLASA I KULTURA

Jugoslovensko savetovanje u Zenici na temu „Radnička klasa i kultura“ (13. i 14. novembar 1973) spada u red novih i duhom Pisma druga Tita inspirisanih napora Saveza komunista Jugoslavije i radničke klase. Između osnovnih ideja savetovanja i konteksta društveno-političkih zbivanja u svim našim sredinama, posebno u redovima radničke klase i Saveza komunista, — postoji duboka saglasnost. Osvajajući sve nove i nove prostore političkog i društvenog uticaja, boreći se za odgovarajuće mesto koje joj pripada u društvu, radnička klasa prirodnim tokom svoga napretka i ostvarivanja svoje istorijske uloge *polaže pravo na kulturu*, i bogateći svoj život vrednostima i tekovinama kulture humanizira svoj život, uvećava kvalitet svoga življenja i osposobljava se za stvaranje novih, složenijih i humanijih produkcionih, socijalnih, moralnih i međuljudskih odnosa u našem društvu.

Savetovanju se sada može prići na više načina. Gledano kao skup predstavnika privrede, kulture, društveno-političkih organizacija, kulturnih institucija i stvaralaca u kulturi, dakle samo za sebe, možda nemamo dovoljno elemenata da sagledamo svu njegovu korisnost za dalji rad na kulturnoj emancipaciji radničke klase. Kao i mnogi naši skupovi, savetovanje u Zenici bilo je ekstenzivno, saopštenja i govori su bili opširni, a dijaloga je bilo vrlo malo. Druga zamerka savetovanju bi bila da je među prisutnima bilo nedovoljno stvaralaca, posebno onih koji i svojim činom stvaranja i uverenjima stoje na pozicijama snaga koje daju svoj doprinos prođoru kulture u redove radničke klase. (Svakako, jednom drugom prilikom, koju ne bismo smeli čekati tako dugo, bilo bi interesantno čuti, recimo to sada uzgred, od samih stvaralaca, književnika, slikara, skulptora, filmskih umetnika — koji su razlozi da život radničke klase u našem društvu kao tema umetničke kreacije skoro da i ne postoji dok, recimo, u kinematografijama Amerike, Italije ili Francuske ima filmova koji angažovano, hrabro govore o radničkom pitanju tih sredina.

Ali, savetovanje i njegov značaj treba gledati ne samo u vrednostima onog šta je na samom savetovanju rečeno već i po posledicama koje će svakako u životnoj stvarnosti nastupiti. Pre svega, u ovim beleškama nemam nameru da ocenjujem ukupnost misli, ocena, sugestija, iznetih iskustava, predloga, zapažanja — jer bi to bilo nemoguće, a pre svega pretenciozno. U mnoštvu saopštenja, govora, diskusija svestrano je razmotren kulturni život radničke klase u našem društvu. Tu je bilo veoma ozbiljnih naučnih prilaza, ideoloških analiza, programskih projekcija o daljem radu, uverljivih rezultata organizovanja prakse razvijenih samoupravnih i proizvodnih sredina, upozoravajućih ukazivanja na neodrživu praksu mnogih naših životnih sredina gde nisu postignuti ni početni rezultati u približavanju kulture radnicima itd., itd. Nemoguće je izreći zajedničku ocenu za bogatstvo ideja, predloga i misli izrečenih na savetovanju, osim da će tek u primeni ideja savetovanja doći do pravih, mnogostrukih, podsticaja da se dosegne do praktične realnosti koje je savetovanje imalo u vidu. Iako će zaključci naknadno biti izrađeni i dostavljeni na korišćenje svim zainteresovanim, savetovanje je odredilo glavne poente, glavne pravce svake aktivnosti i napora u organizatorskom, teoretskom, društveno-političkom smislu, na polju, širokom i neosvojenom, — nazovimo ga: kulturni prosperitet radničke klase.

2

Svaki razgovor na temu radnička klasa i kultura u našim uslovima nužno počinje pitanjem: kako stvari stoje; u kojoj meri i kako radnici mogu dalje da uživaju tekovine kulture. Jesu li radnici odvojeni od kulture slučajnim sticajem okolnosti, ili se radi o bitnoj karakteristici naše kulturne politike i naših društvenih odnosa u kulturi. U uvodnom izlaganju druga Cvijetina Mijatovića, podnetom na savetovanju u Zenici, sadašnja nepovoljna situiranost radničke klase u odnosu na sveukupnost kulture i kulturne politike objašnjena je sledećim rečima: „Ne rijetko ispoljavali su se i otvoreni otpori naporima društva koji su išli u pravcu jačanja uticaja radničke klase na tokove kulturnog života, a liberalistički odnos ojačao je zapljuskivanje naše sredine pseudo-kulturom, šundom i kičom, vulgarnim interpretacijama tržišnih odnosa u oblasti kulture i sl. Ispoljili su se monopoli u odlučivanju o materijalnim i drugim pitanjima kulture i kao tendencija nametanja elitističkih koncepata u kulturnom životu što se izrazilo u činjenici da su jednom manjem broju ljudi dostupne sve važnije tekovine kulture i civilizacije, dok velikom broju, prije svega radnicima,

ponekad nisu dostupna ni elementarna kulturna dostignuća i manifestacije. U vezi s ovim može se konstatovati činjenica da ako se ima u vidu socijalna struktura onih koji najviše koriste pojedine kulturne vrijednosti, naročito one najvišeg umjetničkog nivoa, onda je jasno da se postojećim načinom finansiranja rada kulturnih institucija, izvršilo, u stvari, preljevanje sredstava onih sa nižim u korist onih sa višim životnim standardom".

Ova činjenica iz referata druga Mijatovića određuje nekā vrlo značajna događanja u našoj kulturi. Dakle, ne radi se samo o postojećoj dobroj želji mnogih da kulturu približe radničkoj klasi, i raspoloženju radničke klase da se sama izbori za svoj kulturni standard, već i o tome kako su stvari postavljene i da li tako kako su postavljene dozvoljavaju da te dobre namere o duhovnom uzdizanju radničke klase budu ubrzano, u doglednom istorijskom razdoblju ostvarene. Ako stvari pojednostavimo, možemo reći da radnička klasa ne treba da čeka poklonjenu kulturu, ona treba sama da je uzme. Da, svakako, radnička klasa ne treba da pristane ni na čije dobročinstvo, niti da joj neko drugi poklanja ono na šta sama ima pravo. Sadašnja situacija nalaže da se, prethodno, razreše neki odnosi. Da se, recimo, u samoupravnim forumima gde se formira kulturna politika izaberu autentični predstavnici radnika i radnih organizacija, da se prilikom dodeljivanja sredstava vodi računa o kulturnim programima koji za publiku imaju radnike, da se samoupravljaju politika kulturnih institucija okrene i novim slojevima „naručilaca i potrošača” kulturnih usluga itd. Ako je evidentno da se radnička klasa, negde više negde manje uspešno, negde već s rezultatima, negde tek na startu, bori za kulturu, onda bi bilo prirodno da se i socijalistička kultura bori za radnika. Bez istinskog egzistiranja radničke klase u svim domenima kulture (kao publika, kao važan faktor u tokovima kulturne politike, kao prisutni stvaralac) našoj kulturi će zaprečiti socijalna zatvorenost a time ona prestaje biti univerzalna. Svaka kultura, nedostupna bilo kome sloju društva u socijalističkom društvenom poretku, vraća se na buržoaski koncept kulture, na hermetičnost, na postojanje onih kojima je kultura predodređena i onih kojima je kultura nedostupna. To bi inaugurisalo stvaranje kulturne podeljenosti, a time se stvaraju uslovi za produblivanje klasnih suprotnosti i socijalnih nejednakosti. Ostvarujući svoj „pohod” u svet kulture, radnička klasa nema nameru da lišava druge posedovanja kulture, niti da stvara neku svoju, posebnu kulturu. O tome je govorio na savetovanju Dušan Petrović-Šane: „Budući poslednja klasa uopšte, a prva koja ne teži nekim egoističkim ideali-

ma i koja oslobađajući sebe želi da oslobodi i celo društvo od svih vidova eksploatacije i prinude, radnička klasa je na granici dveju istorija — klasnog i besklasnog društva. Njena težnja ka stvaranju zaista ljudskog sveta i očovečenog čoveka epohalnog je karaktera. Za nas je prvenstveno pitanje kako da se biće kulture sjedini s bićem radničke klase — pošto su na istoj crti istorijskog razvoja. Mi čvrsto stojimo na stanovištu da radnička klasa neće neku izdvojevenu, svoju kulturu koja bi je stalno reprodukovala i ovekovečila kao klasu, već obrnuto, ona hoće kulturu koja bi, zajedno sa razvitkom istorijskih i društvenih odnosa, ubrzala njeno oslobađanje uporedo sa oslobađanjem celog društva. Njene želje su, dakle, veće: ona hoće kulturu kao takvu, celokupnu kulturu, ne jedan njen poseban deo. Sva dobra, sve kulturne vrednosti moraju biti u njenom vlasništvu”.

U sferi konceptualnih određivanja kulturne politike koja računa na radničku klasu i koja proističe i od radničke klase, rečena su značajna i rekao bih na dugi rok upotrebljiva mišljenja. Prvoslav Ralić kaže da: „Radničkoj klasi kao poslednjoj klasi klasne istorije zaista nije potrebna poslednja klasna već prva besklasna kultura. Plediram ovde, u stvari za novu vrstu osetljivosti prema teorijskom i prema praktičnom odnosu između radničke klase i kulture. Teorija politike i prakse kulturnog razvoja moraju zastati pred pitanjem: imamo li teoriju kulture koja je sastavni deo teorije revolucije? Da li je dosadašnja i postojeća kulturna politika bila sredstvo izvođenja radničke klase iz njenog klasno-proizvodnog i klasno-duhovnog položaja? Jesu li živi tokovi kulturnog života išli direktno u reku oslobodilačkih interesa klase, kao istorijske osnove čovečnosti ili su se možda tako razlili da su stvorili ugodne plićake za brćkanje građanske i dogmatske inteligencije”.

Svakako da će naši novi društveni uslovi, uspostavljeni Pismom druga Tita i ustavnim amandmanima doneti i izmenu odnosa kulture i rada, kulture i proizvodnje i da će nametnuti stanje obostrane nužnosti između rada i kulture, obostranog prožimanja sve do one srećne simbioze kada se vekovni jaz fizičkog i umnog rada svodi na minimum. Dogmatska i građanska inteligencija, o kojoj govori Ralić, decenijama ispoljava svoje čistunstvo pred svakim pokušajem da se radništvo tretira kao neophodni oslonac kulture, lansirala je tezu kultura kulturnim radnicima, ogradila je atare kulture za svoje svrhe, obezbedila privilegovani sopstveni položaj u svim sferama kulture. Tako je rad u proizvodnji, budući da je kultura uglavnom bila namenjena zvanima i pozvanima, sve više bivao sveden na materijalnu produkciju kao takvu, kao nužni

ekvivalent za obezbeđivanje gole egzistencije. Razdvajanjem rada i kulture, rad je postajao sve više nužnost i udes radnika, a kultura privilegija uskih slojeva, povlašćenih krugova, materijalno bolje stojećih.

Savetovanje je, može se reći, celokupnu problematiku razotkrilo do verne slike činjeničnog stanja. Sve je „stavljeno na sto”, objektivno prikazano, ali se nije ostalo na tome. Videlo se da viši kulturni standard radnika nije samo stvar dobrih namera i lepih želja. Biće neophodno poveriti dugotrajnu bitku na više frontova. Neke tradicionalističke navike, ako im se ne suprotstavimo, nastaviće da traju po sili i zakonu inercije. Hoće li okoreli institucionalizam u kulturi, trom i gluv za svaku inovaciju moći da se sopstvenim snagama oslobodi prevaziđenog koncepta kulture, hoće li pristalice proletkultovske radničke kulture definitivno napustiti tu tezu i početi da se bore za novi odnos radnika prema svim vrednostima kulture koje su vrednosti namenjene i radnicima, hoće li se u radnim organizacijama začeti klica logike da kultura stoji na važnom mestu ukupne misije radničke klase, da ona nije nešto van radnika, da to nije prazna zabava i ukras, već nužna suština radničke borbe, duhovni hleb koji sa onim pravim hlebom uobličava radnika i radničku klasu do punog, istinskog humaniteta. Ne bude li u životu radničke klase sve više prodora u oduhovljeni svet, sve više duha, estetike i humanizma, nastupiće devalviranje moralnohumanih potencijala radništva, a radnik će sve više postajati fizička radna snaga, bačena na koleno pred sve savršenijom mašinom, otuđena od društvenog življenja, svedena na prostog proizvođača svoje fizičke egzistencije. Kultura, umetnost, znanje, svaka vrsta tekovina ljudskog duha predstavlja ne nešto izolovano, spolja dato i podareno radnicima, već i cilj samih radnika, jedno od bitnih određenja njihovog društvenog egzistiranja. I kada u, recimo, najnerazvijenijim radničkim sredinama nema vidljivih interesovanja za kulturu to ne znači da je za takve sredine kultura nepotrebna. Kulturne potrebe radnika su evidentne, univerzalne i njih treba uzimati kao podstičući faktor za svestrane delotvorne poteze na organizovanju kulturnog života radnika. Neizražene kulturne potrebe u nekim radničkim sredinama poslužile su odustajanju od svake organizovane akcije. Nova publika iz redova radnika, podrazumevajući pod publikom nove čitaoce knjiga, posetioce pozorišta, izložbi, koncerata, — doneće višestruke novine; proširiće domene uticaja kulture, stvoriće novu atmosferu za kreatore i umetnike, razbiti konvencionalnost građanske publike. Već su dosadašnja iskustva pokazala da se kontinuiranim, organizovanim programima brzo stvara navika kod radnika za korišće-

nje kulturnih vrednosti. U saopštenju Stevana Majstorovića, podnetom na savetovanju u Zenici, nalazimo tvrđenje da „mnogi umetnici koji gostuju među radnicima i imaju neposredne kontakte sa njima govore o „jednoj drugoj publici“, radoznaloj, i spremnoj da komunicira u okviru svojih mogućnosti. Te mogućnosti su, kao što je napomenuto, velike, ali ih obilato dopunjuje otvorenost i smisao za novo, čime ova publika saopštava o sebi važan podatak: da je i sama neposredno zainteresovana da se oslobodi svog neiskustva i da se samokreira (za razliku od rutinizirane građanske publike koja se kroz kulturu uglavnom potvrđuje socijalno, ali ne i kreativno).”

3

Posebnu vrednost savetovanju dali su predstavnici radnih organizacija. Iako su govorili drukčijim jezikom, sa dosta primera iz prakse, uputno i akciono — njihova stanovišta su potvrda svih uopštavanja i teoretskih postavki koja su se mogla čuti na savetovanju. Većina saopštenja iz radnih organizacija iznosi rezultate u širenju kulture među radnicima — sa puno podataka, autentičnih mišljenja i izjava radnika, sa obrazloženjem kulturnih programa u svojoj radnoj organizaciji. Zvuči kao ohrabrenje da se u ovim saopštenjima mogu naći neki rezultati i dostignuća o kojima su se mogle na savetovanju čuti ideje, ali najavljujane kao nove i još nerealizovane. U saopštenju tvornice Rade Končar-Zagreb, stoji da su „sindikalne organizacije poduzeća posebno inicirale kreativne aktivnosti radnika, a pomalo iznenađujuće i za same organizatore — naglo raste aktivnost likovne grupe. Počelo je spontano u jednoj od tvornica poduzeća, u kojoj je djelovao jedan od najagilnijih animatora kulture, jedna radnica, koja je prikupila crteže, slike u akvarelu, temperi i ulju od radnika kojima je prodavala kazališne karte i postavila ih na nekoliko ukusno dekorisanih željeznih šipki i kaktusa — koji su opet djelo jednog radnika, — u dvoranu radničkog savjeta te tvornice. Ta improvizirana izložba izazvala je veliku pažnju među radnicima, a o njoj je pisao opširno i tvornički informativni list, zainteresirale su se i druge tvornice unutar poduzeća i uskoro su bile priređene i druge izložbe. Do tada *praktično nepoznata djelatnost radnika* naglo je, organiziranim pristupom, postala kulturna tema u poduzeću, tako da su radnici uskoro izlagali na nekoliko javnih izložbi u Zagrebu i Beogradu”.

Mnoge radne organizacije u svojim normativnim aktima imaju regulisane obaveze u organizovanju kulturnog života radnika, neke su sklopile samoupravne ugovore sa kulturnim ustanovama o

saradnji, a u okviru nekih preduzeća rade kulturno-umetnička društva, sekcije itd.

Sve ovo govori da je zeničko savetovanje došlo u pravom trenutku. Postoje određeni rezultati u organizovanju kulturnog života radnika, vidljivo je probuđena svest radnika o neophodnosti kulture za njihov bogatiji i osmišljeniji život, transformacija samoupravnih foruma u okviru kojih se konstituiše kulturna politika u istinske i autentične predstavnike svih zainteresovanih za kulturu već je u toku itd.

Na kraju možemo reći: zeničko savetovanje će, realizacijom svojih zaključaka u životu radničke klase, zaista, ostati značajan datum oslobođenja radničke klase i demokratizacije naše kulturne politike.

